

zanemario i omalovažio. Razumije se da sami katalogi pripovijedaka nisu drugo do vrlo potrebni informativni priručnici, čak neophodni i za aspekte studija s posve drukčijim, modernim orijentacijama. No, njih treba imati! Što ne isključuje kritičke ocjene ne samo praktične, tehničke nego i metodološki bitne. Možda će se ipak neki mlađi istraživači potruditi da prirede takav katalog na ograničenome, dakle ostvarivom, ali i dovoljno reprezentativnom izboru tekstova?

Maja BOŠKOVIĆ-STULLI

Od godine 1993. počela je izlaziti serija knjiga pod naslovom **Folkloren erotikon**, čiji je cilj usklađivanje i "harmonizacija etnopedagoških i etnoseksoloških znanstvenih istraživanja." Svaki tom je zasebna cjelina sa specifičnom tematikom, ali istodobno se uklapa u široku shemu folklornoga erotikona. U *Narodnoj umjetnosti* 32/2, 1995. i 34/2, 1997. prikazali smo četiri do danas objavljene knjige s iznimno bogatom folklornom građom, čije se objavljivanje nastavlja i u ova nova dva sveska.

Folkloren erotikon, tom V; VI, Impresarsko-izdatelska k'šta "ROD", Sofija 1997., 236 str.; 1998., 200 str.

Peti, jubilarni tom *Folklorenoga erotikona*, objelodanjuje proznu, stihovnu i notnu građu kazivača i pjevača iz bugarske oblasti Burela i grada Slivnice, koju je skupio Rajko Arsov Ljubenov (rođen 1919. god.), i sam rodom iz burelskoga sela Nedelišta. Učitelj po zvanju, strastveni skupljač, istraživač i zaštitnik bugarskoga narodnoga blaga, Ljubenov zauzima važno mjesto među tzv. "graditeljima suvremene Bugarske", kako ga je nazvao Simeon Radev. Njegov je prinos suvremenoj bugarskoj folkloristici od velikoga značenja, što je razvidno već iz goleme folklorne zbirke na nekoliko tisuća stranica, koju je podario Institutu za folklor Bugarske akademije nauka, a i iz njegove monografije *Burel i s. Nedelište, Sofijsko* iz 1993. Skupljanje folklorne građe o temi "*vita sexualis*" Ljubenov je započeo još kao gimnazijalac, tridesetih godina 20. stoljeća, dok je posljednji zabilježeni tekst iz ove cjeline s više od tristo erotičnih tekstova, datiran iz 1996. godine.

Nakon kratkoga uvoda na bugarskom i engleskom jeziku, koji potpisuju redaktori R. R. Malčev i K. Rangočev, slijedi uvod i kratke bilješke iz životopisa koje potpisuje sam skupljač, R. A. Ljubenov, ukratko obrazlažući značaj zbirke petog toma *Folklorenoga erotikona*. Autor osobito naglašava da *Erotikon* ni u kom slučaju ne bi trebalo uspoređivati s nekom pornografskom ili erotskom literaturom koja je preplavila naše tržište, već da *Erotikon* samo čuva iskreno narodno blago. Posebno je važan i autorov mali rječnik koji je uistinu neophodan jer je riječ o tekstovima u dijalektu te je razumijevanje često vrlo nejasno.

Skupljena je građa podijeljena u devet većih cjelina od kojih je najopsežnija druga pod naslovom "Erotski tekstovi iz različitih sfera društvenoga života" (57-119). Sastoji se od 96 erotskih priča podijeljenih u nekoliko potskupina s obzirom na različita područja društvenih zanimanja: pravo, medicina, vojska, religija, prijevoz, visoko obrazovanje itd. Druga veća skupina priča (51 tekst) nosi naslov "Kratki erotični prozaični oblici" (185-211) a žanrovski su podijeljene na: kratice, gatke, recepte i sl. Zanimljiva je cjelina "Erotični tekstovi različitih naroda" (153-179), koja sadrži 43 šaljive priče koje se odnose na Bugare, Nijemce, Armence, Cigane, Srbe. Pozornost privlači skupina "Erotski tekstovi o Ivanči", 30 šaljivih anegdota čiji je glavni lik Ivanča. Manja zasebna cjelina su "Erotski tekstovi iz životinjskoga svijeta" (179-185), osam proznih erotskih priča čiji su glavni likovi domaće, šumske i egzotične životinje poput bika, psa, pijetla, zeca, lisice, lavice, slona i deve.

Posljednje stranice ispunjavaju dvije skupine tekstova. Prva nosi naslov "Erotske pjesme" (211-225) i sastoji se od 21 pjesme, najčešće zapisane u deseteračkom i osmeračkom stihu, te četiri notna zapisa. Deset posljednjih stihovnih zapisa pripada "Erotskim stihotvornim tekstovima" (225-236), koje je Ljubenov zabilježio između 1989. i 1996. godine.

Šesti tom Folklornoga erotikona, s podnaslovom **Starob'lgarski erotikon**, razlikuje se od svih dosadašnjih jer se odnosi na srednjovjekovnu crkvenoslavensku književnu baštinu. Riječ je, naime, o erotičnim aspektima ispovijedi u staroslavenskim izvorima koji se nalaze u trebnicima (obrednici u pravoslavnoj liturgiji), a odražavaju međusobno prožimanje usmenih i pisanih folklornih i vjerskih oblika, koje po svom postanku pripadaju staroslavenskoj u široj, a bugarskoj u užoj medievističkoj tradiciji. Autor knjige je dr. Marija Antonova Šniter, predavačica stare bugarske književnosti i književne etnologije na Odsjeku za etnologiju i sociologiju Plovdivskoga sveučilišta. Ovaj je svezak, kako su napomenuli priređivači R. R. Malčev i K. Rangočev u kratkom uvodu, rezultat dugogodišnjega istraživačkoga i skupljačkoga rada autorice čija su znanstvena istraživanja vezana za projekt *Biblijska etnologija*. Cilj je projekta da se na rukopisnom srednjovjekovnom korpusu objelodane bugarska medievistička erotska poimanja utemeljena na različitim seksualnim odnosima, koji već sami po sebi, prema kršćanskim normama, pripadaju grijehu.

Na četrdesetak stranica uvodne rasprave, autorica detaljno predstavlja svoja dugogodišnja istraživanja utemeljena na vječnoj temi seksualnoga života, njezinim shvaćanjima i prihvaćanjima u srednjovjekovnoj Bugarskoj, a promatranoj kroz prizmu višestoljetnih promjena u "teoriji" i "praksi". Srednjovjekovna književnost, koja je utemeljena na liturzijskoj, relativno se malo zanima za čovjekovu svakodnevnicu, jasno razgraničavajući duhovno i tjelesno, nebesko i zemaljsko, božje i vražje. Tjelesno je, dakle, zemaljsko i sotonsko, a to je grijeh za koji se treba kajati moleći božji oprost. Za razliku od antičkoga pretka i današnjega potomka, srednjovjekovni čovjek kao da ne uviđa vezu između senzualnoga i emocionalnoga, a još manje shvaća pojam duhovne naslade, što je relativno jasno izraženo u dostupnoj nam literaturi, gdje je tjelesna naslada nepoznata u kategoriji duhovne. Čini se da je pojam ljubavi u današnjem smislu riječi, kao harmonija u sjedinjavanju tjelesnoga i emocionalnoga među dvama bićima, za srednjovjekovnoga čovjeka daleko izvan njegova životnoga cilja. Njegov se smisao ljubavi ostvaruje u jasno ograničenim komunikacijskim situacijama koje, na jednoj strani pripadaju svakodnevno-kršćanskim, a na drugoj praznično-obrednim poganskim sferama ljudske osobnosti. Autorica zaključuje da u pravoslavnom kršćanskom srednjovjekovnom svijetu ne postoji oblik svjetovne kurtoazne književnosti koja pripada zreloom feudalizmu, iako su za nju postojali svi uvjeti. Prihvaćajući Lihačovljeve zaključke, prema kojima u pravoslavnom svijetu nije bilo srednjovjekovne ljubavne lirike, autorica smatra da vrlo bogat i raznovrstan opus narodnih ljubavnih pjesama zamjenjuje taj manjak u pisanoj tradiciji.

Korpus studije čine odabrani tekstovi bludnoga grijeha iz šest ćirilskih staroslavenskih rukopisnih trebnika (obrednika) od 14. do 17. st.: *Zajkovski trebnik 960* iz Nacionalne biblioteke u Sofiji, *Hilandarski trebnik 169* iz Hilandara, trebnici 40 (57), 86 (46), 50 (87) iz Narodne biblioteke u Plovdivu i trebnik D. Gramatika 2/3 (37) iz Nacionalnoga muzeja "Rilski manastir". Tekstovi su objavljeni u ćirilskom prijepisu, koji se strogo drži originala, i paralelno u bugarskom slobodnom prijevodu. Stalni podsvijesni osjećaj krivnje doslovce je povezan s bilokakvim tjelesnim dodirima, počevši od neizbježnih i lako oprostivih bračnih seksualnih odnosa, do bogatoga i složenoga sustava tjelesnih grijeha kao što su odnosi sa životinjama ili incest. Kako seksualni grijesi pripadaju čovjeku, podliježu crkvenim normama te postaju dio čovjekove osobnosti tj. njegov *modus vivendi*, dok osjećaj krivice varira u širokom spektru oprosta koji se također

zasnivaju na crkvenim normama. Posebnu pozornost autorica skreće na tzv. javnu ispovijed u pravoslavnoj crkvi ističući strogost srednjovjekovnih slavenskih zakona glede seksualnoga prijestupa, koji se strogo kažnjavao. Međutim, ostaje nejasno funkcioniranje raznolikih, često proturječnih, pravila o kategorizaciji seksualnih prijestupa pojedinaca u konkretnim bugarskim uvjetima.

Odabrani odlomci, bogati eufemizmima, koji pripadaju različitim redakcijama i sadrže regionalne inačice, pokazuju izvjesne specifičnosti južnoslavenskoga prostora kad je riječ o određivanju težine počinjenoga grijeha. Posebna je pozornost usmjerena na incest, gdje su točno određene njegove mogućnosti i oblici, opisani stupnjevi krvnoga srodstva i mogućnosti krvnoga miješanja. Moguće je, primjerice, sklapanje braka u sedmom koljenu, a blud među članovima šire obitelji (punica, tašta itd.) i nije najteži prijestup.

U početku se stječe dojam o strogosti i konzervativnosti u izricanju kazni za stjecanje oprost, ali se ubrzo razotkriva izrazita sloboda s obzirom na temeljne norme običajnoga prava. Obred ispovijedi se odvija po ustaljenu redu, koji se sastoji od nekih ključnih trenutaka kao što su grešnikov dolazak u hram, svećeničke pripreme (ps 50, tropari, molitve, itd.), ispovijed grešnika (niz pitanja i odgovora), pouka i kajanje prema zadanim normama, tajanstvena molitva za oprost kojom svećenik oslobađa grešnika njegovih grijeha i otpust.

Privlačnost studije nije samo u odabranom vrlo zanimljivom staroslavenskom literarnom korpusu već i u slobodnom bugarskom prijevodu tekstova čija je namjena da i "nestručnjake" zainteresira za raznorodni svijet staroslavenske srednjovjekovne erotike.

Antonija ZARADIJA KIŠ

Nakana je dugogodišnjega projekta Narodna mitologija Makedonaca, kako to kaže autor obiju knjiga i voditelj projekta, Tanas Vražinovski, bila u prvome redu rekonstruirati sustav narodnih mitoloških vjerovanja iz prošlosti, prema tomu sustavu grupirati te objaviti autentične zapise iz ranijih zbirki, ravnopravno s danas zabilježenim usmenim kazivanjima, poglavito demonoloških predaja i legendi, te potom vidjeti koje je zapravo njihovo mjesto u cjelokupnoj u makedonskoj tradicijskoj kulturi te jesu li, kako i koliko još i danas prisutna u Makedoniji.

Druga je zadaća projekta bila vidjeti koliko makedonska narodna mitologija korespondira s mitologijama ostalih, u prvome redu susjednih, južnoslavenskih naroda.

Na početku je istraživanja bilo neobično važno iz srpskih i bugarskih publikacija iz 19. stoljeća te iz 20. prije godine 1945. (a u nekim primjerima i kasnije) izdvojiti makedonske tekstove jer su nerijetko srpski i bugarski znanstvenici istraživali i objavljivali makedonsku tradicijsku baštinu kao dio svoje. Građa poslije godine 1945. sustavno je terenski skupljana, pohranjivana u arhivima i knjižnicama, dijelom objavljena u različitim publikacijama i antologijskim zbirkama makedonskih mitskih predaja — i to je bio temeljni korpus za istraživanje. (U ovaj su rad uvršteni i tekstovi makedonskih iseljenika, poglavito iz Kanade.)

Korpus tekstova narodne mitologije, koji su ipak objavljeni i kao zbirka u kojoj većina tekstova dotiče i naše dane, obasiže nekoliko izvora: usmene iskaze u obliku narodnih vjerovanja, priče (posebice o čudesnim odnosima između čovjeka i nadnaravnoga bića ili — o prodoru nadnaravnoga u ljudski svijet) te predaje i legende.

Tanas Vražinovski, Narodna mitologija na Makedoncite, knj. I.; II., Institut za staroslovenska kultura - Prilep, Knigoizdatelstvo Matica makedonska - Skopje, Skopje - Prilep 1998., 352 str.; 324 str.